

фесіоналізму та високої правової культури співробітників органів кримінальної юстиції.

1. Кримінальний кодекс України // Ліга: Закон [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T012341.html. 2. Конвенція ООН проти корупції // Ліга: Закон [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU03129.html#. 3. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією // Ліга: Закон [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU99184.html#216. 4. Савченко А. В., Кришевич О. В. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: науково-практичний коментар. – К.: Алерта, 2012 – С. 138. 5. Лопашенко Н. А. Преступлення в сфері економіки: авторський коментарій к уголовному закону (Раздел VIII УК РФ). – М.: Волтерс Клувер, 2006 – С. 654. 6. Кримінальний процесуальний кодекс України // Ліга: Закон [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T124651.html#424.

УДК 343.9

Л. Г. КОЗЛЮК,
кандидат юридичних наук

ШЛЯХИ ЗНИЖЕННЯ РІВНЯ СЛУЖБОВОЇ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ

У статті розглядається комплекс заходів, спрямованих на зниження рівня службової злочинності у сфері охорони довкілля. Встановлено, що екологічна некомпетентність, низький рівень екологічно-правової культури службових осіб у сфері охорони довкілля становлять загрозу національним екологічним інтересам і національній безпеці України зокрема. Доведено, що на сьогодні важливою умовою стабілізації екологічної ситуації і підвищення рівня екологічної безпеки є належне добросовісне виконання службовими особами своїх обов'язків у сфері охорони довкілля. Визначено, що в реалізації комплексу взаємопов'язаних заходів протидії службовим екологічним злочинам, що його здійснюють різні ланки державного і громадського механізму такої протидії, важлива роль належить органам кримінальної юстиції.

Ключові слова: службові екологічні злочини, службова особа, зловживання службовими обов'язками, природоохоронні органи, детермінанти екологічної злочинності.

Козлюк Л. Г. Пути снижения уровня служебной преступности в сфере охраны окружающей среды

В статье рассматривается комплекс мер, направленных на снижение уровня служебной преступности в сфере охраны окружающей среды. Установлено, что экологическая некомпетентность, низкий уровень эколого-правовой культуры должностных лиц в сфере охраны окружающей среды представляют угрозу национальным экологическим интересам и национальной безопасности Украины в частности. Доказано, что сегодня важным условием стабилизации экологической ситуации и повышения уровня экологической безопасности является надлежащее добросовестное выполнение должностными лицами своих обязанностей в сфере охраны окружающей среды. Определено, что в реализации комплекса взаимосвязанных мер противодействия служебным

экологическим преступлениям, осуществляемого различными звеньями государственного и общественного механизма такого противодействия, важная роль принадлежит органам уголовной юстиции.

Ключевые слова: служебные экологические преступления, должностное лицо, злоупотребление служебными обязанностями, природоохранные органы, детерминанты экологической преступности.

Kozlyuk L. G. Ways of reducing official crimes in the sphere of environmental security

The article shows the complex of measures against increasing crimes in the environmental security sphere. It was found that environmental incompetence and low environment-legal culture level of officials in the environmental security sphere makes a threat to the national ecological interest and national security of Ukraine. It was determined that in the present days the important condition in stabilization ecological situation and increasing the level of ecological security is adequate and good faith performance the duties by officials in the sphere of environmental protection.

It was defined that among the complex of related measures in opposition to environmental crimes that are controlled by the different sectors of state and public response mechanism, an important place is occupied by criminal justice authorities.

Key words: official crimes in environmental sphere, officials, abuse of official duties, environmental authorities, environmental authorities crime.

Про важливість протидії злочинам у сфері охорони довкілля, зокрема і тим, що вчиняються службовими особами, наголосили у своїх рішеннях IX Конгрес ООН із запобігання злочинності та поведження з правопорушниками (Каїр, 1995 р.) і XII Конгрес ООН із запобігання злочинності та кримінального правосуддя (Сальвадор, 2010 р.). Так, безпосередньо звертається увага, що екологічні злочини набувають транснаціонального характеру і за своєю суспільною небезпечністю займають одне із перших місць.

Розв'язання завдань, що стоять перед кожною державою, передбачає реалізацію, зокрема, комплексу заходів, спрямованих на зниження рівня злочинності, яка, як ракова пухлина, знищує здорові «клітини» механізму держави як такої. Ефективність цієї роботи безпосередньо залежить від розробки та запровадження (реалізації) комплексних заходів, які розробляються на підставі визначеної політики у сфері боротьби зі злочинністю¹.

Відчутне зниження рівня службової злочинності у сфері охорони довкілля може бути досягнуто передусім саме у процесі реалізації системи заходів загальносоціального запобігання, позитивна дія яких спрямована на розвиток і вдосконалення всіх існуючих у суспільстві відносин. З приводу цього А. І. Долгова обґрунтовано зазначає, що сильною складовою загальносоціального запобігання є взаємозв'язок різноманітних за змістом заходів, а також можливість на підставі взаємного збагачення не просто кумулювати ефект антикриміногенного впливу, а й додавати йому нового, незрівнянно більш високого імпульсу у розумінні результативності².

Слід зазначити, що за двадцять років незалежності Української держави відбулись реформи державного, суспільного, економічного устрою, але процеси налагодження економічного та культурного життя країни супроводжуються

загостренням суспільних відносин, породжуючи нові соціальні явища, які не тільки негативно вплинули на життя людей, а й створюють підґрунтя для вчинення службовими особами злочинів у сфері охорони довкілля.

Тому сучасний стан службової злочинності у сфері охорони довкілля потребує здійснення заходів протидії вчиненню цих злочинів як на державному, так і на суспільному рівнях, зокрема шляхом впливу на ті чинники, що викликають причини і умови їх скоєння.

Усунення чинників скоєння екологічних злочинів є складною проблемою і потребує здійснення цілого комплексу економічних, соціальних, виховних заходів у масштабах цілої країни. Для ефективної протидії злочинам (зокрема і службовим) у сфері охорони довкілля необхідно здійснювати послідовну та адекватну екологічну політику. За вітчизняним природоохоронним законодавством України екологічна політика спрямована на збереження безпечного для існування живої і неживої природи навколишнього середовища, на захист життя і здоров'я населення від негативного впливу, зумовленого забрудненням навколишнього природного середовища, досягнення гармонійної взаємодії суспільства і природи, на охорону, раціональне використання й відтворення природних ресурсів.

Варто підкреслити, що перш ніж впроваджувати реформи, розробляти будь-які плани соціально-економічного розвитку країни, потрібно обов'язково враховувати їх вплив на навколишнє природне середовище. Необхідність термінового реагування на проблеми, що стосуються довкілля, зокрема на службові злочини у цій сфері, змусила прийняти стратегію державної екологічної політики. Саме в ній наголошується на обов'язковому врахуванні екологічної складової при складанні стратегій, планів і програм розвитку України. Впровадження екологічного управління на підприємствах, екологізація господарської діяльності є шляхом до сучасної секторальної екологічної політики, що реалізується в країнах Європи³. Відповідно службові особи, до компетенції яких належить обов'язок дотримання і контролю за дотриманням природоохоронного законодавства, зобов'язані перш за все реалізовувати екологічну політику у своїй діяльності. Наприклад, службові особи підприємств при плануванні своєї господарської діяльності повинні насамперед обґрунтувати безпечність своєї діяльності для навколишнього природного середовища.

Таким чином, необхідно підтримати вищезазначену пропозицію стосовно екологізації всіх сфер життя суспільства, і хочеться сподіватися, що вона не буде декларативною, оскільки від її реалізації залежить і протидія службовим злочинам у сфері охорони довкілля.

Аналіз динаміки абсолютних та інтегрованих показників техногенного навантаження на навколишнє природне середовище свідчить про те, що екологічна ситуація у природному довкіллі як життєво важливому середовищі для існування людини залишається досить складною⁴.

Щодо економічної складової, то існує реальна необхідність забезпечення стабільного фінансування природоохоронної діяльності на державному, регіональному, місцевому рівнях. Факторами виникнення техногенних аварій і катастроф та посилення негативного впливу внаслідок виникнення надзви-

чайних ситуацій природного і техногенного характеру в Україні є: застарілість основних фондів, зокрема природоохоронного призначення, великий обсяг транспортування, зберігання і використання небезпечних речовин, аварійний стан значної частини мереж комунального господарства, недостатня інвестиційна підтримка процесу впровадження новітніх ресурсозберігаючих і екологічно чистих технологій в екологічно небезпечних галузях промисловості, насамперед металургійній, хімічній, нафтохімічній та енергетиці; природоохоронні проблеми, пов'язані з істотними змінами стану геологічного та гідрологічного середовища та зумовлені закриттям нерентабельних гірничодобувних підприємств, шахт і розрізів, небажання суб'єктів господарювання здійснювати заходи із запобігання аваріям та катастрофам на об'єктах підвищеної небезпеки і потенційно небезпечних об'єктах тощо⁵.

Незважаючи на складну екологічну ситуацію, аналіз звітності про стан довкілля дозволяє зробити висновок, що в Україні здійснюється, хоча й незначне, фінансування природоохоронної сфери. Так, протягом 2010 р. на охорону навколишнього природного середовища підприємствами, організаціями та установами було витрачено 13,1 млрд грн. За рахунок коштів Державного та місцевих бюджетів було освоєно 18,2 % капітальних інвестицій і здійснено 3,6 % поточних витрат, а основним джерелом фінансування витрат на охорону довкілля, як і в попередні роки, були власні кошти підприємств – відповідно 77,7 % і 96,3 %⁶. Звичайно, позитивним є той факт, що здійснюється фінансування засобів природоохоронного призначення, тому що це сприяє усуненню умов скоєння злочинів у досліджуваній нами сфері, однак серед звітності про витрати на охорону навколишнього природного середовища не вказано, чи здійснювалися витрати на заходи, які були б спрямовані на підвищення екологічної культури населення, підвищення кваліфікації службових осіб природоохоронної сфери. Адже саме це дає змогу приймати і реалізовувати екологічно виважені рішення. Без еколого-правової культури використання службовими особами природоохоронного законодавства стає проявом сваволі та ілюзій у вигляді службових зловживань в екологічній сфері. На цьому детальніше зупинимось далі.

Як засвідчать дослідження детермінант екологічної злочинності⁷, саме низький рівень еколого-правової культури є причиною скоєння службових злочинів у сфері охорони довкілля. Тому основний акцент варто робити на еколого-правовій культурі (як складовій соціальної), оскільки саме від неї залежить ефективність виконання поставлених завдань екологічної політики та екологічної безпеки в цілому.

На сучасному етапі вчені наголошують, що протидія екологічним злочинам, зокрема службовим, в Україні може бути досягнута шляхом формування екологічної культури, створення постійної, ефективною системи екологічної освіти (зокрема професійної) і виховання, функціонування якої має сприяти формуванню у населення дбайливого ставлення до навколишнього природного середовища⁸.

Вплив екологічної освіти на людину має тривати все її життя. Тоді можна буде говорити про екологічну компетентність – знання екологічних законів,

правил і норм, принципів поведінки в довкіллі, які утримають її від екологічно свавільної поведінки, спрямують її природоохоронну діяльність.

Екологічна освіта та виховання спрямовані на формування екологічної культури особистості, яка дасть змогу кожному громадянину не порушувати порядок охорони навколишнього природного середовища. У зв'язку з цим професор О. М. Костенко слушно зазначив, що лише зі зміною соціальної культури громадян в Україні розпочнеться соціальний прогрес, що виведе країну з нинішньої кризи⁹, екологічної зокрема. Це свідчить про те, що екологічна безпека громадян, у тому числі національна безпека, також визначається їхньою еколого-правовою культурою, яка є складовою соціальної.

При цьому важливо враховувати, що будь-які *заходи* (виховні, просвітницькі тощо) з *підвищення рівня еколого-правової культури слід проводити* не до певного періоду, а *постійно*. Оскільки це формує особистість із дбайливим ставленням до довкілля, тобто формує еколого-правову культуру громадян, а отже, і виконує функцію протидії скоєнню службових злочинів у екологічній сфері. Таким чином, вийти на якісно новий рівень протидії службовим злочинам у сфері охорони навколишнього природного середовища можна тільки з підвищенням еколого-правової культури громадян.

На наше переконання, еколого-правова культура службових осіб, у тому числі й громадян, дасть змогу посилити роль екологічної складової в соціально-економічному розвитку нашої країни. Саме еколого-правова культура дасть змогу службовим особам враховувати екологічні наслідки під час прийняття відповідних рішень, забезпечувати екологічну безпеку та екологічну рівновагу, здійснювати прозорий моніторинг стану навколишнього природного середовища, сумлінно виконувати обов'язки, пов'язані з формуванням та реалізацією екологічної політики.

Одним із чинників, які зумовлюють відсутність у службових осіб належного рівня еколого-правової культури, є серйозні вади у підготовці цих осіб до виконання покладених обов'язків щодо охорони довкілля. Відсутність фахової підготовки формує у службових осіб легковажно-безвідповідальне ставлення до навколишнього природного середовища та до дотримання правил екологічної безпеки. У зв'язку з цим виникає професійна некомпетентність, яку відомий український дослідник службових злочинів О. Я. Светлов називав морально-психологічним живильним середовищем, яке сприяє скоєнню багатьох видів екологічних злочинів¹⁰. Необхідно, щоб на державному рівні було розроблено ефективний механізм підготовки службових осіб до виконання обов'язків з охорони довкілля, адже мінімізація недоліків у підготовці зазначеної категорії осіб сприятиме протидії службовим екологічним злочинам. Як відомо, екологічна некомпетентність, низький рівень екологічно-правової культури службових осіб у сфері охорони довкілля становлять загрозу національним екологічним інтересам і національній безпеці України взагалі.

Службові особи під час здійснення службової діяльності в екологічній сфері повинні діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені законодавством України. Проте недоліки в кадровій політиці призводять до того, що службові особи, для того щоб максимально одержати зиск із

довіреної їм посади, не виконують своїх обов'язків і скоюють службові злочини у сфері охорони довкілля. Наприклад, проти директора комунального підприємства «Господар» Р. порушено кримінальну справу. Р., будучи службовою особою, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своїх дій, що полягали в організації діяльності комунального підприємства всупереч природоохоронному законодавству, заподіяв шкоду державним інтересам. Це сталося внаслідок забору підприємством води з річки Дніпро із застосуванням споруд і технічних пристроїв без дозволу на спеціальне водокористування. Передбачаючи наслідки вищезазначеного, Р. діяв умисно в інтересах третіх осіб – КП «Господар». Метою такої діяльності було отримання прибутку комунальним підприємством від постачання населення та інших споживачів технічною водою, яка отримувалась внаслідок незаконного, самовільного забору з річки Дніпро¹¹.

Нерідко службові особи, замість сумлінного виконання своїх службових обов'язків, прагнуть до задоволення особистих інтересів. В результаті такої сваволі при використанні службових обов'язків головним стає отримання надприбутків, кар'єрні мотиви тощо. Якщо в перші роки незалежності нашої держави наголошувалося на тому, що для забезпечення охорони довкілля достатньо прийняти відповідні закони про охорону довкілля¹², то сьогодні ми переконалися, що цього недостатньо. Нинішня екологічна ситуація в Україні свідчить про необхідність чогось «більшого» – і це, на нашу думку, еколого-правова культура не лише службових осіб, на яких лежить обов'язок охороняти довкілля, а й громадян у цілому.

Ще однією умовою стабілізації екологічної ситуації і підвищення рівня екологічної безпеки є належне сумлінне виконання службовими особами своїх обов'язків у сфері охорони довкілля. Як відомо, на службових осіб у досліджуваній нами сфері покладено обов'язок збереження екологічно безпечною природного середовища. Як правило, в обов'язки цих осіб входить впровадження і контроль за впровадженням екологічно збалансованої системи природокористування та збереження природних екосистем. Вони повинні робити все, щоб мінімізувати шкоду, яка може бути завдана природному середовищу; своєю сумлінною поведінкою щодо виконання своїх обов'язків службові особи повинні були б стимулювати інших, – зокрема, дотримуватись правопорядку у природоохоронній сфері.

Досить часто службові особи приховують екологічні злочини шляхом змін у документах, що відображають правомірність будівництва, реконструкції чи експлуатації очисних споруд, уведення їх в експлуатацію тощо. Тому необхідно виявляти та усувати випадки приховування документації про заборону введення в експлуатацію очисних споруд, заяв працівників про порушення режиму експлуатації, знищення слідів поломки механізмів, що регулюють викиди відходів, які забруднюють довкілля, попереджень уповноважених органів про порушення роботи очисних споруд і забруднень довкілля.

В реалізації комплексу взаємопов'язаних заходів протидії службовим екологічним злочинам, що його здійснюють різні ланки державного і громадського механізму такої протидії, важливе місце займають органи кримінальної юс-

тиції. Діючи відповідно до визначеної в законі компетенції, ці органи виконують важливу функцію протидії службовим екологічним злочинам, зокрема виявлення та усунення причин і умов, що сприяли скоєнню цих злочинів.

Попри множинність суб'єктів екологоохоронної діяльності, гострою залишається проблема оптимізації шляхів виявлення, розслідування конкретних фактів службових екологічних злочинів і притягнення винних службових осіб до відповідальності.

Виявляти службові екологічні злочини через специфіку їх прояву дуже складно. Як зазначалося, це зумовлено високим рівнем їх латентності, а також перебуванням поза сферою юридичної відповідальності значної кількості осіб, діяльність яких є суспільно небезпечною. Тому на сьогодні виникає нагальна потреба в підвищенні ефективності роботи органів кримінальної юстиції та інших спеціалізованих суб'єктів екологоохоронної діяльності з виявлення суспільно небезпечних діянь, проведення спеціальних оперативних заходів з метою виявлення фактів злочинної поведінки, вжиття до винних осіб законних заходів впливу, з тим щоб забезпечити реалізацію принципу відповідальності за кожний службовий екологічний злочин.

Для успішної діяльності органів кримінальної юстиції та інших спеціалізованих суб'єктів екологоохоронної діяльності необхідним є науково-методичне забезпечення, організація системи підвищення кваліфікації співробітників цих органів на основі поглиблення їх природоохоронної спеціалізації і загалом підвищення еколого-правової культури. Це зумовлено тим, що стан волі й свідомості людей, які застосовують кримінальне законодавство, визначається їх правовою культурою, під якою слід розуміти міру узгодженості волі та свідомості людини із законами соціальної природи, у т. ч. законами природного права¹³. У зв'язку з цим можна зробити висновок, що ефективність протидії службовим екологічним злочинам органами кримінальної юстиції визначається еколого-правовою культурою працівників цих органів, які застосовують кримінально-правові норми.

Щоб підвищити рівень протидії службовим екологічним злочинам, органам кримінальної юстиції під час розслідування конкретного службового злочину в сфері охорони довкілля необхідно, поряд із причинами та умовами екологічної злочинності, особливу увагу звертати на обставини, що характеризують несприятливі умови формування службової особи, котра скоїла екологічний злочин. Отримана інформація надалі допомагатиме різним суб'єктам екологоохоронної діяльності у протидії службовим екологічним злочинам, оскільки вони знатимуть, на що потрібно впливати, щоб не дати спрацювати механізму злочинної поведінки.

Підводячи підсумок вищевикладеного, зазначимо, що протидія службовим екологічним злочинам має становити узгоджену систему соціальних, економічних, політичних та інших заходів, спрямованих на випередження криміногенних факторів цих суспільно небезпечних діянь, їх нейтралізацію та усунення.

1. Фріс П. Л. Політика у сфері боротьби зі злочинністю і права людини. – Надвірна: Вид-во ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2009. – С. 10. 2. Криминологія: учебник для

юрид. вузов / под общ. ред. А. И. Долговой. – М.: ИНФРА – М, НОРМА, 1997. – С. 345.

3. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 26. – Ст. 218.

4. *Останчук Ю. М.* Аналітична доповідь «Довкілля України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

5. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 26. – Ст. 218.

6. *Останчук Ю. М.* Аналітична доповідь «Довкілля України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

7. *Козлюк Л. Г.* Причини та умови службових злочинів у сфері охорони довкілля // Правова держава: зб. наук. праць. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України 2011. – Вип. 22. – С. 377.

8. *Турлова Ю. А.* Кримінологічна характеристика браконьєрств в Україні та протидія цим злочинам: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – К., 2011. – С. 12; *Шматко В. Г., Нікітін Ю. В.* Екологія і організація природоохоронної діяльності: навч. посібник. – К.: КНТ, 2006. – С. 258; *Лебідь С. Г.* Домінування екологічних цінностей в культурі як передумова подолання екологічної кризи // Наукові праці: Державний гуманітарний університет ім. П. Могили. – 2006. – Вип. 40, Т. 53. – С. 52; *Костицький В.* Екологічна криза і складові її подолання // Право України. – 1998. – № 4. – С. 33.

9. *Костенко О. М.* Камінь, яким зневажили будівничі (про соціальну культуру громадян як основний антикризовий засіб) // Віче. – 2009. – № 23. – С. 17.

10. *Лопушанський Ф. А., Светлов О. Я., Лановенко І. П. та ін.* Боротьба з екологічними злочинами (кримінально-правове і кримінологічне дослідження) / за ред. Ф. А. Лопушанського. – К.: Наукова думка, 1994. – С. 66.

11. Кримінальна справа № 1-258/11 // Дніпропетровський районний суд Дніпропетровської області.

12. *Костицький В.* Екологічна криза і складові її подолання // Право України. – 1998. – № 4. – С. 36.

13. *Протидія порушенням прав людини засобами кримінальної юстиції: монографія / кер. авт. кол. і відп. ред. О. М. Костенко.* – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2008. – С. 9.

УДК 343.36

С. Є. ДІДИК,
кандидат юридичних наук

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ПРОТИДІЇ ХАБАРНИЦТВУ СУДДІВ В УКРАЇНІ

В статті досліджується становлення і розвиток правових джерел, які діяли на землях України щодо кримінальної відповідальності суддів за хабарництво.

В результаті дослідження було виявлено, що становлення в Україні кримінально-правових норм, що передбачали відповідальність суддів за хабарництво, було складним і непослідовним. Це було зумовлено нестабільністю суспільних відносин, перебуванням українських земель під впливом різних держав, нерівномірним розвитком національної системи законодавства, швидкими змінами соціальних умов життя. Визначено, що у правових джерелах Гетьманщини уперше встановлюють відповідальність суддів за хабарництво. У ХХ–ХХІ ст. також встановлюється кримінальна відповідальність народних засідателів, присяжних та третейських суддів за корупційні злочини.

Ключові слова: суддя, правосуддя, присяжний, народний засідател, правові джерела, кримінально-правові норми, кримінальна відповідальність, злочин, хабар.